

MİMARLIK TARİHİ YAZIMINDA FENOMENOLOJİK YAKLAŞIM: JALE N. ERZEN'İN “MİMAR SİNAN: ESTETİK BİR ANALİZ” ÖRNEĞİ

Phenomenological Approach in Architectural Historiography: The Example of Jale N. Erzen's “Mimar Sinan: An Aesthetic Analysis”

Sezen Başak ÖZÜNÜR ŞAHİN^{1*}

¹ Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, 07070, Antalya, Türkiye, Orcid No: 0000-0001-5769-7775

Makale Bilgisi

Makale Geçmişi:

Geliş	16.09.2022
Düzeltilme	08.11.2022
Kabul	17.11.2022

DOI: 10.35379/cusosbil.XXXXXX

Anahtar Kelimeler:

Andrew Leach
Mimar Sinan
Mimarlık Tarihyazımı
Mimarlık Tarihi Metodolojisi

ÖZ

Giorgio Vasari'nin sanat tarihçiliğinin ilk örneği olan *Le Vite* kitabından 21. yüzyıla sanat tarihi ve mimarlık tarihinin tanımı, metodu ve içeriği birçok değişikliğe uğramıştır. Sanat ve mimarlığın dönemler boyunca süren dinamik ilişkisine, ayırımına, mimarlık ve sanat üretimini etkileyen toplumsal yapıya, dünya görüşüne, dini ve politik sebeplere bağlı olarak değişen tanımlar doğrultusunda mimarlık tarihi yazımının kapsamı giderek genişlemiştir. Bu bağlamda 20. yüzyılın sonlarında disiplinler arası niteliği ön plana çıkan mimarlık tarihi yazımı, mimarlığı insan, çevre ve topluma ilişkin her türlü disiplinle bir arada irdeleyen mimarlık kuramı kapsamında 21. yüzyılda da dönüşmeye devam etmektedir. Çalışmaya konu olan ve metodolojik bir inceleme olarak ele alınan Mimar Sinan mimarlığı yazımı da 18. yüzyıldan itibaren sürekli bir metodolojik değişim yaşamıştır. Özellikle 1980 sonrasında pozitivist anlayıştan uzaklaşmış ve Sinan hakkında üretilen metinlere farklı metodolojik yaklaşımlar hâkim olmaya başlamıştır. Bu çalışma, fenomenolojik yöntemi, Andrew Leach'ın mimarlık tarihçiliği çerçevesinde geçmişi örgütlemek üzere tanımladığı altı yaklaşımdan biri olan *tema ve analoji* yaklaşımıyla ilişkisi üzerinden okumakta ve fenomenolojik incelemenin alternatif bir araştırma yöntemi için sunduğu potansiyelleri değerlendirmektedir.

Article Info

Article History:

Received	16.09.2022
Revised	08.11.2022
Accepted	17.11.2022

DOI: 10.35379/cusosbil.XXXXXX

Keywords:

Andrew Leach
Architectural Historiography
Methodology of Architectural History
Mimar Sinan

ABSTRACT

The scope of architectural historiography has gradually expanded in line with the changing definitions depending on the dynamic relationship and separation of art and architecture throughout the periods, the social structure & worldview affecting architecture and art production, and other dynamics such as religion, politics, economy etc. In this context, architectural historiography, which has come to the fore with its interdisciplinary character in the last period of the 20th century, continues to evolve in the 21st century through the architectural theory that questions architecture together with all kinds of disciplines related to society and environment. The historiography of Sinan's architecture, which is the subject of this study and considered as a methodological review, has also experienced a continuous methodological changes since the 18th century. Especially after 1980, the positivist understanding was moved away and different methodological approaches began to dominate the articles produced about Sinan. This study aims to read phenomenological method through its relationship with the *theme and analogy* approach as one of the six approaches that Andrew Leach's has defined to organize the past within the framework of architectural historiography. The study also interprets the potentials of phenomenological analysis for deriving an alternative research method.

* Corresponding author.

To Cite This Article: Özünür Şahin, S.B. (2022). Mimarlık Tarihi Yazımında Fenomenolojik Yaklaşım: Jale N. Erzen'in “Mimar Sinan: Estetik Bir Analiz” Örneği. *Akdeniz University Journal of the Faculty of Architecture* 1(2), 96-114.

1. GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyılda mimarlık tarihi yazımının metodolojik çerçevesine çağdaş bir bakış sağlayabilmek ve bu kapsamda Türkiye mimarlık tarihi literatürünün en temel tartışmalarından biri olarak halen varlığını güçlü bir biçimde koruyan Mimar Sinan figürüne ve mimarlığına dair yazımın güncel ele alınış biçimlerini ve alternatif tarih yazım arayışlarını kavrayabilmek için öncelikle mimarlık tarihi yazımının kökleri sanat tarihçiliğine dayanan kendi tarihini ve bu tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimleri kavramak gerekmektedir.

Bu dönüşümün izleğini, insanın kendi varoluşunu ve çevresini anlamlandırma süreci içerisinde sanatsal üretime veri olan bilginin kaynağının, kavranışının ve temsil edilme biçiminin çağlar boyunca devingen bir şekilde sürekli olarak gerçekleşen değişimi üzerinden okumaya başlamak mümkündür. Antik dönemde sanatsal üretimi *mimesis* kavrayışı aracılığıyla açıklayan Platon'un anlayışında sanat var olmayan bir şey üretmez. Sanatçı var olmayı meydana getiren değil, var olanın yani *ideaların* doğadaki yansıması olarak görünen fenomenleri *mimesis* ile ortaya koyan kişidir. Antik çağda doğanın taklit edilmesi yoluyla yüce güzelliğe ulaşmanın ilk basamağını oluşturmak, orta çağda ise tinselliği ve dini düşünceleri temsil etmek fikri sanatsal üretimin ardındaki temel anlayışı oluştururken; aydınlanma düşüncesi ve Alberti tarafından çizgisel perspektifin icadı ile sanatsal üretim gerçek dünya ile ilişkilenebilir. Bu bağlamda oluşturduğu uzamın yeni biçimiyle, resim ve ona bakan kişi, diğer bir ifadeyle sanatsal ürün olarak nesne ve onu algılayan özne arasındaki ilişkiyi de örgütleyen yeni bir yaklaşım üretilmiş olur ([Minor, 2013](#)). Ardından çizgisel, ölçülebilir perspektife ek olarak doğanın gözlemlenebilir verileri ışığında deney ve deneyime dayalı kavrayışını öne süren ampirik yaklaşımı ile Leonardo Da Vinci aracılığıyla sanatsal üretimin yöntemine ve ürünün kendisine olan bu yeni bakış biçimi pekişir. On beşinci yüzyılda sanatın içeriğine ve kavranışına dair oluşan bu yeni ortamın ardından yönteme dayalı olarak ortaya koyulan, ilk modern sanat tarihi yazımı olarak kabul edilen Giorgio Vasari'nin *Le vite de' più eccellenti pittori, scultori, e architettori*¹ kitabı, on altıncı yüzyıl ortalarında yazılmış olup, on dördüncü yüzyıldan kendi yaşadığı yüzyıl olan on altıncı yüzyıla kadar yaşamış ünlü sanatçıların biyografilerini içeren bir metindir ([Minor, 2013](#)).

Antikiteden bugüne sanata dair değişen anlayış, sanatsal üretimle ilgili olarak yapılan inceleme ve yazımın da değişip dönüşmesi sonucunu doğurur. Sanatın değerini antikiteye yakınlığı üzerinden yorumlayan Giorgio Vasari'nin sanatı “*tarihsel bir fenomen olarak*” ele

¹Giorgio Vasari, *Le vite de' più eccellenti pittori, scultori, e architettori*, ilk baskı 1550.

alan Le Vite kitabının biyografiye dayalı sanat tarihi yazımından ([Minor, 2013](#)), bugünün sınırları giderek muğlaklaşan disiplinler üstü sanat tarihi yazımına kadar sanatın kendisine ve temsiline paralel olarak, sanat tarihinin yazımı, kapsamı, sınırları ve metodu da sürekli bir değişim göstermiştir. Sanat tarihinin sınırlarının ve ele alınışının olduğu gibi mimarlığın sanatla olan ilişkisi, ayrımı, mimarlığın tanımı da değişikliklere uğramıştır. Sanat tarihi yazımından ayrılmaya başlayan bir disiplin olarak mimarlık tarihi disiplini içerisinde gerçekleşen metodolojik gelişmeler de paradigmayı dönüştüren modern ve teknolojik yeni parametrelerle karşılık bulmuştur ([Payne, 1999](#)).

Bu bağlamda çalışma kapsamında öncelikle sanat tarihçiliğinin başlangıcından mimarlık tarihi disiplininin ortaya çıkışına doğru temelleri irdelenen bu izlek doğrultusunda şekillenen mimarlık tarihi yazımının Avrupa merkezli ana kurgusu çerçevesinde açıklaması yapılacak, ardından bu çalışmaya konu olan, Türk mimarlık tarih yazımı literatürünün bir parçası olarak Mimar Sinan'a ilişkin mimarlık tarihi yazımının metodolojik çerçevesinin, mimarlık tarih yazımının kendi tarihsel izleği içerisinde nerede konumlandığı ve nasıl bir dönüşüm gösterdiği irdelenecektir. Türkiye mimarlık tarihi yazımı metodolojisi çerçevesinde Mimar Sinan mimarlığına dair sürdürülen bu okumanın temel hedefi ise yirmi birinci yüzyıl mimarlık tarihi yazımı içerisinde ortaya koyulan çağdaş metodolojik bir arayış olarak fenomenolojik yaklaşımın potansiyellerinin ele alınmasıdır.

2. “AVRUPA MERKEZLİ” VE “BATI DIŞI” TOPLUM TARTIŞMALARI İŞİĞİNDE TÜRKİYE MİMARLIK TARİHİ YAZIMI

On altıncı yüzyılda Giorgio Vasari *Le Vite*'de mimarlığı da resim ve heykel gibi sanat tarihinin bir parçası olarak ele alır ([Payne, 1999](#)). Vasari sanatçıların ve dolayısıyla mimarların hayatlarını belgeleyen biyografik çalışması *Le Vite* ile “*sanatçı olarak mimar*” kavrayışını ele alır ve mimarlık tarihine mimarın kendisini de dahil eden yeni bir yaklaşım getirir ([Leach, 2015](#)). Tanyeli'nin de belirttiği üzere bu durum mimarı anonim bir yapı ustasından sanatçıya ve hatta bir rönesans dehasına dönüştürür. Vasari'nin belirli bir dönem ve yeri kapsayan biyografik çalışmasının ardından önemli bir dönüm noktası Fischer von Erlach'ın on sekizinci yüzyılda yazdığı ve mimarlığı tüm coğrafya ve tarihleri kapsayacak şekilde ele alan “*einer historischen Architectur*” kitabıdır. Metodun değişimi Von Erlach'ın bu karşılaştırmalı mimarlık tarihi yazımı anlayışının ardından Johann Joachim Winckelmann'ın üsluplar üzerinden mimarlığın geçmişini örgütleyen anlayışıyla devam eder ([Tanyeli, 2018](#)). Bu süreçte on sekizinci yüzyılda bilimde yaşanan gelişmelere paralel olarak ampirik gözleme dayalı bir

mimarlık tarihi yazımı anlayışı ön plana çıkar ve mimari yapı ölçülebilir, gözlemlenebilir, deneysel bilgiler ışığında ele alınmaya başlanır ([Leach, 2015](#)).

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise Fernie'nin açıkladığı üzere ampirik gözlem ve tümevarım mantığı ile ele alınan yöntemlerin aksine; metafizik temelli bir bilmenin diğer bir ifade ile Hegel'ci idealizmin sonucu olarak ortaya çıkan, her dönemin kendine ait bir tını olduğunu belirterek, sanat ve mimarlık gibi üretimlerini *çağın ruhunun* açığa çıkması olarak okuyan felsefi düşüncenin sanat tarihi metodu olarak kavramsallaştırılması Alois Riegl tarafından gerçekleştirilir ([Kavas, 2018](#)). Riegl "*sanat yapma istenci*" olarak ifade ederek kuramsallaştırdığı "*kunswollen*" kavramı doğrultusunda sanatsal üretimin sanatçının bireysel iradesinin ötesinde kültürel bağlamda daha büyük bir iradenin parçası olarak gerçekleştiğini belirtir ([Minor, 2013](#)). Heinrich Wölfflin ise yirminci yüzyıl başında yazdığı "*sanat tarihinin temel kavramları*" çalışmasında sanatçının sanat yapıtının üretimindeki bireysel varlığını kabul etse de, sanat üretiminde sanatçının bireysel, özgül niteliğine çok fazla anlam atfetmeyerek "*isimler barındırmayan*" bir sanat tarihi yazımını benimser ([Minor, 2013](#)). Kısacası Leach'ın de belirttiği üzere on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla geçiş döneminde kültür tarihi ile ilişkilenen sanat tarihinin akademik çalışmaları kapsamında mimarlık, bireysel katkıyı aşan bir ölçekte ve bağlamda kültür tarihine katkı yapması açısından ayrılmıştır ([Leach, 2015](#)).

Sanat tarihi yazımına dair bu izlek içerisinde mimarlık tarihi yazımının- Tanyeli'nin ifadesi ile- "*kurumlaşan doğuşu*" ise on sekizinci yüzyılda gerçekleşmiştir ([Tanyeli, 2018](#)). Farklı birer disiplin olarak ayrılmaya başlayan mimarlık tarihi ve sanat tarihi üsluplar, dönemler ve çağın sanattaki açığa çıkışı üzerinden on dokuzuncu yüzyılda kültür tarihiyle ilişkilenmiştir ([Leach, 2015](#)). Yirminci yüzyılda ise giderek artan disiplinler arası kopuş sebebiyle mimarlık tarihinin sanat tarihinden bağımsız ele alınışı güçlenmiştir ([Kavas, 2018](#)). Bu kopuş doğrultusunda mimarlık tarihinin sanatın kapsamından uzaklaşarak modern dünyanın yeni verileriyle birlikte teknoloji ve bilimle ilişkilenmesi sürecinin mimarlık tarihi yazımına etkisi de Sigfried Gideon'ın yirminci yüzyıl çalışmaları² üzerinden okunabilmektedir ([Payne, 1999](#)).

Görüldüğü üzere sanat ve mimarlık tarihi yazımının on altıncı yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar metodolojik açıdan değişimi, sanat ve mimarlığın konusu olarak fenomenlerin nasıl kavrandığı, temsil edildiği ve bu bağlamda değişen nesne-özne ilişkisi üzerinden sanatın kavranış biçimi, sanat ve sanatçının toplumdaki yeri tartışmaları aracılığıyla sürdürülmüştür.

² Sigfried Gideon'ın 1941 "*Space, Time and Architecture: the Growth of a New Tradition*" ve 1948 "*Mechanization Takes Command: A Contribution to Anonymous History*" çalışmaları ile örneklenebilir.

Metodolojik yaklaşımın ve mimarlık tarih yazımının ele alınışındaki değişimin on dokuzuncu yüzyıldan itibaren yoğunlaşan bir diğer etmeni de kültür ve yer kavramlarının sanat ve mimarlık tarih yazımının kapsamına da girmeye başlaması ile birlikte, temelde batı merkezli bir şekilde gelişen tarih yazımının batı dışı olarak nitelendirilen toplumlar ve onların üretimleriyle olan ilişkisinin tartışmaya açılması ile olmuştur.

2.1. Avrupa Merkezli Mimarlık Tarihi Yazımı Yaklaşımının Dönüşümü İzleğinde Türkiye Mimarlık Tarihi Yazımının Konumlanması

Sanat tarihçiliği temelinden başlayarak Avrupa’da üretilen literatür içerisinde şekillenen mimarlık tarihçiliğinin batı merkezli, “*batı dışı*” toplumların mimarlık üretimlerini yok sayan yaklaşımının yirminci yüzyılın son çeyreğine kadar mimarlık tarih yazımı metodolojisi içerisinde hakimiyetini koruduğu söylenebilir. Bu Avrupa merkezli (eurocentric) mimarlık tarihi yazımı yaklaşımının belirgin, geç bir örneğini ve de ürettiği temel tartışmayı Bannister Fletcher’in ilk basımı on dokuzuncu yüzyılın son yıllarında yapılan *A History of Architecture on the Comparative Method* (1896) kitabı ve bu kitapta yer alan “*the tree of architecture*” illüstrasyonu üzerinden açıklamak mümkündür. Fletcher kitabında Avrupa mimarlığı dışında kalan her türlü farklı kültürün ürettiği mimarlığı “*tarih dışı stiller*” (nonhistorical styles) olarak tanımlar. Kitabın yirminci yüzyılda basılan versiyonlarında Fletcher bu tarihsel (historical) ve tarih dışı (nonhistorical) ayrımının vurgusunu azaltmak adına metninde değişiklikler yapmıştır. Ancak Bozdoğan’a göre Avrupa merkezli bu bakış açısındaki esas değişim Spiro Kostof’un 1985 yılında yayınlanan *A History of Architecture* kitabı ile gerçekleşir ([Bozdoğan, 1999](#)).

Bozdoğan Kostof’un metninin, mimarlık tarihini ele alırken kendisinden önce yapılan çalışmaların aksine özellikle anıtsal olmayan (nonmonumental) ve batı olmayan (nonwestern) yapıları dahil edecek şekilde kurgulandığını belirtir ([Bozdoğan, 1999](#)). Kostof kitabının ön sözünde bu yaklaşımını “*tüm çağlarda ve tüm kıtalardaki mimarlık gelenekleri*”³ ifade edecek şekilde tanımlamıştır ([Kostof, 1985](#)). Ardından Ching, Jarzombek ve Prakash tarafından *A Global History of Architecture* kitabında ortaya koyulan yeni metot ise yazarların mimarlığı kültürel üretimin ve insan iletişiminin bir parçası olarak gördüğü, kültürel etkileşim ve bağlantı ile eş zamanlılık kavrayışı üzerinden ele aldığı bir yaklaşım önerir. Kitap bölge ve ülkelere göre ayrılmak yerine zaman dilimlerine göre ayrılarak organize edilmiş ve bu doğrultuda yazarlar aynı zaman dilimi içerisinde farklı kültürlerin birbirleriyle olan ilişkilerini de okuyabilmeyi hedeflemişlerdir ([Ching vd., 2007](#)).

³“*Architectural traditions in all ages and on all continents*” ([Kostof, 1985](#))

Mimarlık tarih yazım metodolojisinde gerçekleşen bu değişim süreci içerisinde, oryantalist bakış açısıyla, batı dışı olarak tanımlanan mimarlık ürünlerinin ortaya koyulduğu toplumların kendisinde bu bakışa ilişkin şekillenen tavrı özetlemek için Tanyeli'nin "*İslam mimarlığı*" kavramı üzerine şu yorumundan faydalanılabilir ([Tanyeli, 1987](#)):

"İslam mimarlığı aslında batıdan ithal edilmiş ve dolayısıyla da yabancı bir kavramdır. İslam ülkelerinin kendi kültürel geçmişleri konusunda bir araştırma yapmadıkları dönemde, daha on dokuzuncu yüzyılda batıda bir İslam mimarlığı düşüncesi formülleştirilmiştir bile. Yirminci yüzyılın özellikle ikinci yarısında bazı İslam ülkeleri bu kavramı batıda üretilmiş araştırmalarda keşfettiler ve sorgulamaksızın kabul ettiler."

Batı dışı mimarlık çatısı altında ortak dayanak noktalarından biri olarak üretilen *İslam mimarlığı* kavramı örneği aracılığıyla ifade etmek gerekirse, bu tür bir mimarlık tarihi yazımı; batıda yazılan, Avrupa merkezli, üsluba ve döneme dayalı belirlemeleri ve ilişkileri içeren, tümevarımcı ve bu özellikleri bakımından hem eş zamanlı hem de art zamanlı aşamalara sahip bir metodun aksine, genelleyici, indirgeyici ve batı dışı toplumların özgül kültürel niteliklerine dair girdileri yok sayan bir mantık üretmektedir ([Tanyeli, 1987](#)).

Mimarlık tarih yazımının metodolojik değişim sürecine dair tüm bu tartışmaları, politik ve toplumsal tarihi sebebiyle İstanbul kenti üzerinden okumak mümkündür. Antik çağdan Osmanlı'nın 1453'te gerçekleştirdiği fethine kadar, Avrupa kültürünün bir parçası olarak şekillenen, sanat ve mimarlık ürünleriyle batının izlerini taşıyan İstanbul'un, fethin ardından Avrupalı Hristiyan kültürden koparak İslamiyet'i kabul etmiş ve batı dışı olarak tanımlanan kültüre sahip bir medeniyetin hakimiyeti altına girmiş olması bu okumayı olanaklı kılmaktadır. Batı toplumlarının Avrupa merkezli oryantalist mimarlık tarihi yazımının etkisi ile Bizans mirası olarak Ayasofya'nın Osmanlı mimarisine örnek ve model oluşturduğu, Osmanlı mimarisinin Bizans mimarlığının taklidi olarak, İslam mimarlığının değersiz ve özgün olmayan alt bir kolu olduğu düşüncesi Osmanlı'da da Türkiye'nin erken cumhuriyet dönemine kadar etkili olan bir görüş olarak mimarlık tarihi yazımında varlığını sürdürmüştür ([Kök, 2015](#)). Kök'ün belirttiği üzere bu oryantalist yaklaşıma karşı Osmanlı mimarisinin özgün değerini ortaya koymaya çalışan bir Türkçe literatür ise ancak on dokuzuncu yüzyıldan itibaren oluşmaya başlamıştır ([Kök, 2015](#)). 1920 sonrasında ulusal bir devlet kuran ve erken cumhuriyet döneminde dahi toplumsal yaşam ve kültürel üretimlere bu ulusalcı görüşü uygulayabilen Türkiye ise bu bağlamda oryantalist tarih yazım mantığına karşı ulusalcı, "*milli mimari*"yi "*Türk*"lük üzerinden kurmaya çalışan bir mimarlık tarihi yazımı üretmeyi hedeflemiş ve

uygulamıştır ([Bozdoğan, 2015](#); [Tanyeli, 1987](#)). Bu hedef doğrultusunda yapılan çalışmalarla Türk kültürünün köklü yapısını ortaya koyarak, Türklerin özgün bir sanatsal ve mimari mirası oluşunun ispatlanmasına çalışılmıştır ([Kök, 2015](#)).

Hem dünya literatüründe hem de Türkiye literatüründe görüldüğü üzere, sanat ve mimarlığın dönemler boyunca süren dinamik ilişkisine, ayrımına, mimarlık ve sanat üretimini etkileyen toplumsal yapı, dünya görüşü, dini ve politik sebeplere bağlı olarak değişen tanımlar doğrultusunda mimarlık tarih yazımının metodu sürekli olarak değişmiş ve kapsamı giderek genişlemiştir. Bunun sonucu olarak yirminci yüzyılın son dönemlerinde dünyada ve paralelinde Türkiye literatüründe disiplinler arası niteliği ve eleştirel yapısı ön plana çıkan mimarlık tarihi yazımı, mimarlığı insan, çevre ve topluma ilişkin her türlü disiplinle bir arada irdeleyen mimarlık kuramı kapsamında yirmi birinci yüzyılda da dönüşmeye devam etmektedir. Bu bağlamda Türkiye mimarlık tarihi literatürü içerisinde sözü edilen değişim sürecinin izlerini ve güncel mimarlık tarihi yazımının metodunu tartışırken, İstanbul'a ve İstanbul'u içeren mimarlık tarihi tartışmalarının kilit taşı olarak Mimar Sinan'a dair tarih yazımındaki metoda yönelik değişimlerden ve güncel yaklaşımlardan yararlanılabilir.

2.2. Türkiye Mimarlık Tarihi Yazımında Sinan'ın Yeri ve Metodolojik Olarak Ele Alınışı

Türkiye mimarlık tarihi yazımının genel çerçevesini değerlendiren Doğan Kuban'ın, Türk araştırmacıların bağlı kaldıkları üç farklı yaklaşımı ortaya koyduğunu belirten Mülayim, Kuban'ın bu yaklaşımlarını şu şekilde özetler ([Mülayim, 2004](#)):

“a) Batı kültür ve sanatının verileri açısından yaklaşım. Bunun en karakteristik yargularından biri Osmanlı mimarisinin Bizans derivasyonu olduğu, b) Yine batılı kriterler ışığında, spesifik ve her iklimde ve her çağda geçerli bir İslam uygarlığının bulunduğunu benimseyen yaklaşım, c) Milliyetçi görüş”

Kuban'ın perspektifi ile ele alınarak Türk araştırmacıların mimarlık tarihi yazımı yaklaşımlarına dair özetlenen bu üç temel çerçeveye, Osmanlı ve ardından Türkiye mimarlık tarihi literatüründe Mimar Sinan'ın mimarlık anlayışına ve eserlerine dair üretilen çalışmaların metodolojik değerlendirmesinde de başvurulabilir. Bu kapsamda Mimar Sinan'ın Türk mimarlık tarihi yazımı içerisinde ne şekilde konumlandırıldığının irdelenmesi gerekmektedir. [Kök \(2015\)](#), Mimar Sinan'ın Türk mimarlık tarihi yazımındaki yerini tartışırken Osmanlı mimarisinin en yüksek döneminde, özellikle köklü bir batı medeniyeti olan Bizans'ın geçmişi taşıyan İstanbul'da vermiş olduğu eserlere vurgu yapar. Sinan'ın Osmanlı mimarisi içerisinde bir figür olarak yerini almasının erken cumhuriyet döneminden önce, 1873 Viyana sergisi için

hazırlanan *Usul-i Mi'mar-i Osmani* ile gerçekleştiğini belirtir. Osmanlının son döneminde kurulmaya başlanan *Sinan miti*, ardından gelen erken cumhuriyet dönemi mimarlık tarihi yazımı aracılığıyla da sürdürülen ulusçu ideoloji kapsamında giderek güçlendirilmiştir ([Kök, 2015](#)).

Tanyeli'nin ifade ettiği üzere bu dönemde batının oryantalist bakış açısına karşı "*Türk mimarlığını müstakilleştirme çabası*" ile yapılan çalışmalarda, yine batının kendisinden "*deha kavramının*" Sinan figürüne entegre edilişi Ahmed Cevdet Bey ile *Tezkiretü'l-Bünyan*'da gerçekleşir. Avrupa'dan devşirilen *deha* kavramı batının aksine Türkiye literatürüne anakronik bir biçimde yerleştirilmiş, Sinan'ın kıyaslandığı rönesans sanatçıları çağdaşları tarafından da dahi olarak tanımlanırken, Sinan'ın dahileştirilmesi ise ulusçu ideoloji ile erken cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir ([Tanyeli, 2005](#)). Erken cumhuriyet dönemi boyunca sürdürülen, Osmanlı mimarlık mirasının özgünlüğünün kanıtlanmasına ilişkin çabalar, Osmanlı eserlerinin doğu ve batı toplumlarının mimarlık mirası ile özellikle de Bizans, Arap ve İran mimarileriyle kıyaslanması aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Kök'ün çalışmasında da görüldüğü üzere özellikle Mimar Sinan'ın İstanbul'daki mimarlık mirasının Bizans mimari mirası olarak Ayasofya ile karşılaştırılmasına gidilmiştir ([Kök, 2015](#)).

Sinan'ın dahi bir sanatçı olarak literatürdeki yerinin pekişmesinin ardından Ernst Egli ve Bruno Taut tarafından bu görüş modernlik, çağdaşlık ve rasyonalizm söylemleriyle daha ileriye götürülerek Mimar Sinan giderek yaşadığı yer ve döneme dair kendi bağlamından kopartılmıştır ([Morkoç, 2009](#)). Bu kapsamda süregelen Sinan mitine 1930'lu yıllarda Taut ile eklenen "*çağdaşlık atfı*", 1950'lerde Kuban ile yeni bir boyut kazanır ([Tanyeli, 2005](#)). Tanyeli'nin ifadesi ile:

"Kuban, Atatürk pozitivizmini kendi tarih yaklaşımının merkezine yerleştirerek çağ açar. Sinan'ı da sağlam nedensellik örüntüleri kurarak yeniden var eder. Kuban'ın yeniden yazdığı Sinan, hem kendi yaşamı boyunca hem de genel mimarlık tarihi süreçleri içinde evrimci bir rol oynayan, yani ele aldığı her mimari soruna akılcı çözümler arayan, onları adım adım yetkinleştiren ve bunları adeta önceden belirlenmiş tarihsel şemayı gerçeğe dönüştürme misyonuyla yapan bireydir [...] Öyle ki, mimarlık etkinliği sırasında karar verme mekanizmalarını bir modern insan gibi çalıştıran bir Sinan artık inanılır bir tarihsel gerçekliktir Kuban sayesinde." ([Tanyeli, 2005](#))

Kuban bu bağlamda Sinan'ın eserlerine dair yaptığı biçimsel incelemesiyle akılcı bir Sinan figürünü desteklemiş ve Sinan'ın mimarlık tarihi içerisindeki yazımına pozitivist,

kronolojik ve biçimsel bir yöntem getirmiştir ([Tanyeli, 2005](#); [Morkoç, 2009](#)). Tanyeli bu doğrultuda, erken cumhuriyet döneminden itibaren geliştirilen bu anlayışla, Mimar Sinan'ı modern ve akılcı bir mimar olarak aktaran mimarlık tarihi yazımının, ele aldığı döneme dair toplumsal, kültürel, siyasi koşulları içeren bağlamından koptuğunu belirtmektedir ([Tanyeli, 2008](#)).

1980'li yıllara gelindiğinde ise bu pozitivist yaklaşım biçimi kesintilere uğramaya başlar. Bu çalışmaya da konu olan ve metnin üçüncü bölümünde metodolojik açıdan detaylı olarak ele alınan Jale Nejdet Erzen'in 1996 basımlı *Mimar Sinan: Estetik Bir Analiz* kitabının da konumlandırılabilceği bu dönüşüm sürecine eş zamanlı olarak Aptullah Kuran'ın 1986 yılında yayımlanan *Mimar Sinan* monografisi gibi metodolojide gerçekleşen dönüşümlerden etkilenmeyen çalışmalar da varlığını sürdürmektedir ([Tanyeli, 2005](#)). Tanyeli Erzen'in metnini konumlandığı bu eşikte dönüşümün izleğinin sürülebileceği erken bir örnek olarak kitabın çağdaş ve özgün duruşunu ise şu şekilde özetler;

“Onda gözlemlenen ve Sinan mimarlığını ‘modernist’ denebilecek işlevselci ve strüktür merkezli açıklamaların ötesine taşımak isteyen yaklaşım yeni bir çağın başlamakta olduğunu haber veriyor.” ([Tanyeli, 2005](#))

Erzen'in metninde gözlemlenen ve Sinan'ı kendi bağlamı, döneminin estetik algısı ve kültürel yapısı ile bir arada okumak niyetiyle şekillenen bu özgün yaklaşım biçiminin tartışmaya açtığı çağdaş bakış açısı ile değerlendirildiğinde daha güncel bir örnek olarak Gülru Necipoğlu'nun *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür* kitabına da değinmek yerinde olacaktır.

Sinan historiografisine dair bu dönüşüm süreci içerisinde çağdaş bir örnek olarak, oldukça detaylı ve çok yönlü bir bakış açısı ile Sinan'ı, mimarlığını ve bu mimarlığın içerisinde üretildiği bağlamı kapsamlı bir irdelemeye tabi tutan metnin ilk baskısı 2005 yılında İngilizce olarak gerçekleştirilmiştir. Necipoğlu Mimar Sinan'ı ve mimarlığını ele alış biçimini metnin Türkçe baskısına önsözünde şu şekilde açıklamaktadır:

“...arşiv araştırmalarında bulduğum somut belgelerle sınırlı kalmayıp, anlatıya yönelik nazım ve nesir metinler aracılığıyla dönemin zihniyetlerini, güzellik ile estetik kavramlarını ve mimarlık kültürü söylemlerini tahayyül etmeyi hedefledim [...] Monolitik olmayan, karmaşık bir medeniyetin 16. yüzyıldaki çok-boyutluluğunu ve çok-sesliliğini vurgulamayı tercih ettim” ([Necipoğlu, 2017](#)).

Kitabında Mimar Sinan'a atfedilen eserlerin detaylı bir incelemesini gerçekleştirmeden önce on altıncı yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nu bağlama dayalı, coğrafi, toplumsal, dini, hukuki, kültürel açılardan çok yönlü bir biçimde ele alan Necipoğlu ardından Sinan'ın mimarbaşı olarak rolünü irdeler. Yazar aynı zamanda kitabın “Aziz Üstadın Portresi” bölümünde Sinan'ın kendi döneminde ve sonrasında kimliğinin ele alış biçimine de detaylı olarak yer vermektedir ([Necipoğlu, 2017](#)). Bu noktada Tanyeli'nin Erzen'in metninin ön sözünde eleştirisini gerçekleştirdiği inşa edilmiş modern ve akılcı bir kimlik olarak Mimar Sinan mitine dair anakronik bir ele alış iddiası üzerinden şekillenen yorumuna da değinen Necipoğlu, Tanyeli'nin aynı eleştiriyi yazarın *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür* kitabı bağlamında da gerçekleştirdiğini belirterek bu söylemlere karşılık olarak Sinan historiografisi içerisinde otobiyografik metinler ve Osmanlı metinleri üzerinden yapılan okumaların önemine vurgu yapar ([Necipoğlu, 2017](#)).

Tüm bu tartışmaları Morkoç'un ifadesiyle özetlemek gerekirse güncel mimarlık tarihi yazımı içerisinde Mimar Sinan'a dair iki temel görüş varlığını sürdürmektedir. Bu iki görüşten ilki, Sinan'ı bugünün mimarlarının örnek alması gereken bir mit ve deha olarak gören yaklaşımı, ikincisi ise bu mitin erken cumhuriyet dönemine ait bir ideolojinin sonucu olduğu eleştirisini yapan yaklaşımı içerir ([Morkoç, 2009](#)). Bu bağlamda Osmanlı literatüründen, erken cumhuriyet Türkiye literatürüne, ardından da Türkiye çağdaş mimarlık tarihi yazımına kadar şekillenen süreçle ilgili olarak kısaca özetlenen yaklaşımlardan, oryantalist, batıyla kıyaslayıcı, Sinan'ı dahileştiren, akılcı ve pozitivist biçimsellik üzerinden modern düşünme biçimi ile Sinan'ı özdeşleştirerek okuyan her bir metodun, anakronizme düşme tehlikesi barındıran; güncel dünya kavrayışının disiplinler arası anlayışından uzak; yere ve çağa ait bağlamı reddeden yönleriyle yirmi birinci yüzyıl mimarlık tarihi metodunun çağdaş tartışmalarının gerisinde kalan yaklaşımlar üretme riski taşıdıkları söylenebilir.

Bu doğrultuda Mimar Sinan'a dair tarih yazımı literatüründe alternatif eleştirel arayışların kavranabilmesi için yirminci yüzyılın son çeyreğinde Türkiye'de mimarlık tarihinin ele alınışında gerçekleşmeye başlayan dönüşümün eşliğinde alternatif bir yöntem arayışı olarak Jale Nejdin Erzen'in *Mimar Sinan: Estetik Bir Analiz* kitabını metodolojik çerçevede irdelemek ve bu metinde ortaya koyulan fenomenolojik okumanın özgün niteliklerini tartışmak yerinde olacaktır.

3. MİMAR SİNAN ARAŞTIRMALARI İÇİN ALTERNATİF BİR YÖNTEM ARAYIŞINDA FENOMENOLOJİK YAKLAŞIMIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dünya literatüründe ve Türkiye’de özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanın dünyayı kavrayış biçiminde; bilimsel, kültürel, sosyal her türlü üretim ve etkinliğinde eleştirel düşüncenin hakimiyeti hızla yayılmıştır. Bu sürece ek olarak bilim ve sanat alanında gerçekleşen disiplinlere ayrılma, alt çalışma alanlarında özelleşme modern paradigmanın getirisiyle sürmekle beraber bir taraftan da disiplinler arası sınırların muğlaklaşması ile de karşılık bulan eleştirel ve “bütünsel” yaklaşımlar üretilmeye başlamıştır (Aydın, 2002). Yirminci yüzyılın ikinci yarısında bilimsel paradigmada yaşanan değişimle beraber mimarlık tarihi disiplini içerisinde de geleneksel mimarlık tarihi yazımından kopuşun ve güncel koşullar içerisinde çağdaş bir anlayışla disiplinler arası ve eleştirel mecralarda karşılık bulabilen bir mimarlık tarihi metodolojisine doğru dönüşümün gerçekleşmesine zemin hazırlanmış olur. Bu doğrultuda ele alındığında yirminci yüzyılın sonlarından itibaren ve özellikle yirmi birinci yüzyıl da pozitivist (konvansiyonel) tarih yazım mantığının yerini sınırları çok daha geniş, muğlak ve eleştirel bir mimarlık tarihi yazımına bırakmaya başladığı söylenebilir.

Yirmi birinci yüzyıl bilinci içerisinde, mimarlık tarihi yazımına katkıda bulunan Andrew Leach, *Mimarlık Tarihi Nedir?*⁴ kitabında, sınırları giderek muğlaklaşan akademik ortamda yapılan çalışmaların özellikle on dokuzuncu yüzyıldan itibaren metodolojik olarak net çizgilerle ayrılamadığını belirtir. Bu nedenle Leach (2015) on dokuzuncu yüzyıldan güncel yazıma kadar mimarlık tarihi metodolojisini incelemek amacıyla “*üslup ve dönem, biyografi, coğrafya ve kültür, tip, teknik, tema ve analogi*” başlıkları altında altı “yaklaşım” tanımlamıştır (Leach, 2015). Bu yaklaşımların, muğlak sınırlar içerisinde üretilen literatürü “*metodolojik yanlılık ve bağlılıklardan*” büyük ölçüde kurtararak değerlendirmenin yolunu açtığı söylenebilir. Bu bağlamda Leach tarafından ortaya koyulan altı yaklaşım içerisinde, özellikle yirminci yüzyıl sonlarında “*mimarlık kuramı*” üretimi ile kesişen, mimarlık tarihi yazımını disiplinler arası ve eleştirel bir yöntemle ele alan *tema ve analogi* yaklaşımı (Leach, 2015), bu çalışmanın konusu olarak Türkiye’de üretilen güncel mimarlık tarihi yazımı metodolojisinin değerlendirilmesi kapsamında temel dayanak noktasını oluşturmaktadır.

Andrew Leach *tema ve analogi* yaklaşımını şu şekilde açıklamaktadır (Leach, 2015);

“...tematik ya da analogik hatlar boyunca organize edilen bir mimarlık tarihi, mimarlık ile onun ‘dışı’ arasındaki somut ve soyut ilişkilere atıfta bulunur. Tematik olarak organize

⁴Andrew Leach, What is Architectural History? ilk baskı 2010.

edilen bir mimarlık tarihi, mimarlık faaliyetleri ile başka türden faaliyetler arasındaki ve binalar ile onların ne şekillerde kullanıldığı ve zaman içerisinde ne gibi anlamlar kazandıkları arasındaki çakışmalarla ilgilenir. Ayrıca mimarlığın çok ötesinde sonuçları olan ikamet ve temsil gibi mimarlık fikirleri ile temaları alanıyla ilgilenir. Analogik bir mimarlık tarihiyse, tersine mimarlık tarihçilerinin kullanabildiği, mimarlığın dışındaki ve bir zamanlar mimarlık tarihçisinin alanının dışında görülen konulara yeni perspektifler kazandıran kavramsal araçları araştırır. Bu tarihlerde şu sorular sorulur: Mimarlıkla teknoloji, bilgi sistemleri, siyaset, toplum, tıp ve diğer alanlar arasında ne şekilde analogiler kurulabilir?”

Çalışmaya konu olan ve ikinci bölümde metodolojik bir inceleme kapsamında ele alınan Mimar Sinan mimarlığı yazımı da görüldüğü üzere on sekizinci yüzyıldan itibaren sürekli bir metodolojik değişim yaşamıştır. Tanyeli'nin vurguladığı gibi özellikle 1980 sonrasında pozitivist anlayıştan uzaklaşmış ve bunun bir sonucu olarak Sinan hakkında üretilen metinlere farklı bir yaklaşım hâkim olmaya başlamıştır. Tanyeli, Jale Nejdet Erzen'in 1996 yılında ilk baskısı gerçekleştirilen *Mimar Sinan: Estetik Bir Analiz* adlı kitabını, aynı kitabın önsözünde bu radikal değişimin gözlemlenebildiği erken örneklerden biri olarak tanımlamaktadır ([Tanyeli, 2005](#)). Bu doğrultuda değerlendirildiğinde Mimar Sinan mimarlığının tarih yazımsal yönteminde yaşanan ve Erzen'in metninde de izi sürülebilecek olan bu değişimin Andrew Leach'in yirminci yüzyıl sonunda üreilmeye başlanan kuramsal metinlerle ilişkilendirdiği *tema ve analogi* yaklaşımı ile paralellik gösterdiği ve bu bağlamda yapılacak bir yöntem analizine temel oluşturabileceği söylenebilir.

1980 sonrasında belirginleşen söz konusu değişim içerisinde Jale Nejdet Erzen'in *Mimar Sinan: Estetik Bir Analiz* adlı kitabı, kuramsal yazıma katkıda bulunan, mimarlık, kent, estetik, toplum, insan, siyaset ve felsefe disiplinleri arasında ilişkiler kuran eleştirel yaklaşımı çerçevesinde Leach'in *tema ve analogi* yaklaşımı kapsamında değerlendirilebilecek potansiyeller üretmektedir. Erzen, *Mimar Sinan: Estetik Bir Analiz*'de Sinan mimarlığının değerlendirmesinin yalnızca kronolojik, biçimsel ve teknik yaklaşımlarla sınırlandırılmayacağını; Mimar Sinan'ın çalışmalarını içerisinde üretildiği bağlamla, parçası olduğu toplumsal, kültürel, teknik ve sanatsal verilerle kurulan temaslar üzerinden gerçekleşen, insana ve çevreye dair anlamsal ilişkiler barındıran bir okuma ile sürdürmenin daha doğru ve geçerli bir yol olacağını belirtir. Bu bağlamda yaptığı çalışmanın biçimsel okuma içeren niteliğini de kabul ederek, hedefinin Sinan mimarlığının ele alınışına, insanı, çevreyi ve kenti,

mimarlığın anlama dayalı bir okuması ile dahil eden “*fenomenolojik*” bir yaklaşım denemesi olduğunu ifade eder (Erzen, 2005). Önceki bölümde de vurgulandığı üzere Erzen’in metninin Mimar Sinan historiyoğrafisinde konumlanması ve mevcut pozitivist mimarlık tarih yazımı yaklaşımlarından metodolojik olarak ayrıştığı noktalar düşünüldüğünde kendisinin de bu çalışma çerçevesinde vurguladığı özgün fenomenolojik boyutun mimarlığın ve mimarlık tarihçiliğinin kapsamına nasıl dahil olduğuna kısaca değinmek yerinde olacaktır. Cevizci’nin özetlediği üzere fenomenolojinin felsefe disiplini içerisindeki Husserl’ci temelleri şu şekilde açıklanabilir;

“Fenomenoloji, dünyanın varoluşu veya varlık tarzıyla ilgili varsayımlarımızı bir tarafa bırakarak, onu insan varlıklarına görüldüğü şekliyle betimlemeye yönelir. Kendilerini insan bilincine sundukları şekliyle fenomenlere ilişkin bir betimlemeyi amaçlar” (Cevizci, 2015)

Husserl’in bilinç felsefesi kapsamında ortaya koyduğu fenomenolojik düşünceyi varlık felsefesinin alanına çeken Heidegger ve fenomenolojik bakışı algı temelinde okuyan Merleau-Ponty gibi filozofların yaklaşımları ise daha sonra geliştirilen ve 20. yüzyılın ikinci yarısında mimarlık disiplini çerçevesinde de sıklıkla tartışılan “*post-fenomenolojilerden*” bazılarıdır (Direk, 2012). Cevizci, Husserl sonrası fenomenolojik yaklaşımları “*insanların dünyaya anlam yükleme tarzı üzerinde durulmuştur*” şeklinde açıklar (Cevizci, 2015). Heidegger ile varlık felsefesinin alanı içerisinde karşılık bulan fenomenolojik tartışmanın *iskân* ve *mesken* kavramları aracılığıyla mimarlık alanı ile ilişkiler barındıran potansiyelleri Christian Norberg-Schulz tarafından *Meaning in Western Architecture, Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture* kitaplarıyla mimarlık tarihi ve mimarlık kuramına dahil edilmiştir (Norberg-Schulz, 1980). Hem bilgi felsefesi hem de varlık felsefesinin tartışma alanı çerçevesinde sürdürülen tartışmalar ile fenomenoloji yirminci yüzyılın son çeyreğinden bugüne mimarlık disiplini içerisinde kentsel ölçekten yapı ölçeğine pek çok araştırmaya konu olmuştur. Erzen’de kitabında Mimar Sinan mimarlığını ele alış biçiminde ortaya koyduğu fenomenolojik yaklaşımında Aldo Rossi’nin *Architecture of the City* ve Norberg-Schulz’un *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture* çalışmalarından yararlandığını vurgulamıştır (Erzen, 2005).

Mimarlık alanıyla ilişkisi yukarıda kısaca özetlenen fenomenolojik yaklaşım doğrultusunda Erzen’in Mimar Sinan’ı ve mimarlığını disiplinlerarası çerçevede ve çok boyutlu ele alış biçimini, Leach’in *tema ve analogi* yaklaşımının içerdiği metoda dair nitelikler

üzerinden değerlendirmek amacıyla, *Mimar Sinan: Estetik Bir Analiz* kitabının bölümlerini, içeriklerinin aktardığı dönemin bağlamına yapılan vurguya, farklı disiplinlerle kurulan ilişkiye ve eleştirel niteliğine bağlı olarak irdelemek çözümleyici bir yaklaşım olabilir. Bu kapsamda aşağıda çalışma çerçevesinde üretilen tabloda metni oluşturan her bir bölümün ve içerdikleri alt başlıkların Erzen tarafından hangi bağlamda ve nasıl bir yöntemle ele alındığı özetlenmiştir. Mimar Sinan'ın mimarlığının üretildiği dönemin koşullarına paralel bir biçimde yapılan özgün bir okumasını içeren metnin bölümler üzerinden gerçekleştirilen analizi ile mimarlık tarih yazımının metodolojisini dönüştüren ve kapsamını genişleten güncel girdilerin neler olabileceğinin tartışılması amaçlanmıştır.

[Tablo 1](#)'de özetle değerlendirilen bölümlerde ele alındığı şekliyle Erzen, Sinan'ın mimarlığına dair, iç mekânda, dış görünüşte, sit ile ilişkide yapının algılanışını etkileyecek biçimsel, strüktürel ve mekânsal öğeler ile ilişkili ölçekler arası yaklaşımlar izlemiştir. Erzen'in metodolojik yaklaşımında ortaya koyulan özgün niteliklerden ilkinin mekânsal ve zamansal bağlama dayalı bir temellendirmeye yapılan güçlü vurgu olduğu söylenebilir. Özellikle metnin giriş bölümünde tanımlanan ve okuyucunun Mimar Sinan'ı yapılarını ürettiği toplumsal ve kültürel araçlarla bir arada değerlendirmesine altlık oluşturan çok boyutlu yapının ortaya koyulması anakronik yanılgılar içerisinde gerçekleştirilecek bir okumanın önüne geçecek potansiyeller üretmektedir. Bunun yanı sıra Erzen'in ortaya koyduğu ve disiplinler arası bir biçimde gerçekleştirdiği estetik ortam tartışması, mimarlık tarihi yazımında bağlamın da detaylandırıldığı benzer çağdaş çalışmalara ek olarak fenomenolojik deneyim ve yaşantı çerçevesinde kurulan ilişki ve okumaları mümkün kılması açısından önem taşımaktadır. Örneğin dönemin mimarisinin mimetik ve şiirsel kavranışı, minyatür ve müzikle kurduğu ilişkiye dair Erzen'in Osmanlı sanat ve estetik ortamıyla kurduğu ilişkiler bu sanatsal üretimlerin ele alınışındaki yaşamsal, duyumsal ve anlama dayalı nitelikleri ortaya koyarak kendi ifadesiyle “*katı biçimsel düzenler uygulamak ve onun verilerini katı kavramlarla açıklamaya çalışmak*” yoluyla dönemin mimarlığını kavramaya çalışan geleneksel okuma biçiminin önüne geçmektedir ([Erzen, 2005](#)).

Metnin özgün metodolojik niteliklerinden bir diğeri ise her bir bölümde de görüldüğü üzere mevcut biçimsel ve mekânsal okuma anlayışına getirilen algıya ve estetik kavrayışa dayalı çok boyutlu ve disiplinler arası bir bakışın geliştirilmesidir. Örneğin yazar kitabın ikinci bölümünde detaylı olarak irdelenen “*tasarım*”, “*dış görünüş*”, “*iç mekanlar*”, “*yapısal biçim*”, “*örtüler*”, “*alan düzenlemesi*” gibi inceleme başlıkları ile yapıyı yalnızca biçimsel

olarak, mevcut forma dayalı veya strüktürel kalıplar üzerinden ele almanın ötesinde, “kütle karakteri”, “öğeler”, “sit ile ilişki”, “anlam ve ifade”, “yönelim”, “mimari tasarım ve strüktür” gibi alt tartışmalarla da destekleyerek yapının kent içerisindeki kavranışından insan ölçeğindeki algısına, strüktür ve formun bu algıyı etkileyen tasarım diline, iç mekanda ve cephelerde mevcut dili destekleyen ve estetik deneyimin kendisini etkileyen ölçekler arası ilişkilere kadar çok boyutlu bir değerlendirmeye tabi tutmuştur (Erzen, 2005).

Tablo 1. “Mimar Sinan: Estetik Bir Analiz” metodolojik inceleme tablosu.

Table 1. *Mimar Sinan: An Aesthetic Analysis” methodological analysis table*

Bölümler	Değerlendirme
-Giriş -Sinan’ın mimarlığında etmenler -Estetik ortam (Erzen, 2005)	<ul style="list-style-type: none"> • Sinan’ın mimari yaklaşımının oluştuğu ve geliştiği bağlam aktarılmaktadır, • Dönemin toplum yapısına ve yaşantısına dair diğer verilerle kurulan ilişkilerin okunacağı alt yapı oluşturulmaktadır, • Dönemin toplumsal, sosyal, kültürel, siyasi, kentsel yapısı ile estetik değerlerinin nasıl şekillendiğini aktararak mimari okumayla ilişki kurulmaktadır.
-Tasarım -Dış görünüş -İç mekanlar -Yapısal biçim -Örtüler -Alan Düzenlemesi (Erzen, 2005)	<ul style="list-style-type: none"> • İnceleme yöntemi başlıkları ve gruplandırma biçimi açısından yapıların kronolojik anlatımı veya tek tek değerlendirilmesi üzerinden gidilen geleneksel bir yöntem izlenmektedir, • Öncelikle Sinan’ın mimari tasarım süreci kendi bağlamı içerisinde değerlendirilmektedir, • Yukarıda belirtilen çok girdili, disiplinler arası ve sınırları muğlak bağlam içerisinde belirlenen, Sinan mimarlığını oluşturan öğeleri içeren alt başlıklar üzerinden değerlendirme yapılmaktadır, • Bu değerlendirmede her bir alt başlıkta öncelikle ağırlıklı olarak biçimsel, strüktürel ve mekânsal bir inceleme yapan Erzen, ardından bu okumaları kentsel kavrayış, estetik nitelik, algı ve anlam aracılığıyla destekleyerek; mimarlık, sanat, felsefe, kent bilimi ve sosyoloji alanlarıyla ilişkilenen disiplinler arası bir yöntem izlenmektedir.
-İmparatorluk kentinin oluşması Sinan’ın İstanbul’u (Erzen, 2005)	<ul style="list-style-type: none"> • Önceki bölümde ayrı ayrı ele alınan, Sinan mimarlığını oluşturan tasarım öğelerinin bütüncül bir okuması Osmanlı kenti olarak İstanbul’un bu dönemdeki mimari ve kentsel kurgusu aracılığıyla yapılmaktadır, • Bu öğelerin bütünü kapsayan, kent, toplum, insan algısı ve yaşantı üzerinden yürütülen fenomenolojik bir okuma gerçekleştirilmektedir.
-Sonuç (Erzen, 2005)	<ul style="list-style-type: none"> • Sinan mimarlığının mimarlık tarihi yazımı açısından ele alınışındaki sorunlar ortaya koyularak bu problemlerin çözümü için bağlamı ve anlamsal referansları barındıran bir yöntemin izlenmesi gerektiği belirtilmektedir.

Kitabın bütünü boyunca Sinan’ın yapılarının irdelendiği örneklemeler üzerinden, her bir bölümde kısmen değinilen, algı ve anlama dair ilişkiler ile özellikle de son bölüm olan “İmparatorluk kentinin oluşması Sinan’ın İstanbul’u” bölümünde sürdürülen, kentsel ve bireysel ölçekte deneyim ve algıya yönelik öğelerin okunmasındaki bütüncü yaklaşım bir taraftan *ampirik*⁵ bir çalışma sunmakta ve diğer taraftan da *post-fenomenolojik* bir okumanın

⁵Ampirizm, deneyimcilik Cevizci tarafından “bilginin kaynağında deneyimin, duyuların ve duyu-algularının bulunduğunu söyleyen yaklaşım” şeklinde tanımlanır (Cevizci, 2015). Cevizci’nin tanımladığı iki farklı ampirik

yolunu açmaktadır. Özellikle yazarın bu bölümde özetlediği ve kenti bütünü oluşturan parçalar ile beraber bir ilişkiler ağı olarak okuma önerisi, bu ilişkilerin ardındaki yaşantı ve anlam katmanlarını açmayı mümkün kılarak bahsi geçen fenomenolojik ve estetik mimari çözümlenmeye imkân sunmaktadır. Sokak ve yapı ölçeğinden kent ölçeğine yaşantının zamansallığını, algının ölçekler arası biçimde çeşitlenen ve katmanlaşan boyutlarını içeren bir çözümlenme yalnızca mekânsal veya biçimsel bir okuma olmanın ötesine geçerek, “*Sinan’ın İstanbul’unu*” kendi sosyal, kültürel, estetik örüntüleri içerisinde kavramanın yolunu açmaktadır (Erzen, 2005). Bu türden bir mimarlık tarihi okuması ise Leach’in de *tema ve analogi* yaklaşımı kapsamında ortaya koyduğu üzere geleneksel mimarlık tarih yazımı yaklaşımlarının mevcut sınırlılıklarını aşacak imkanlar üretmesi açısından önem taşımaktadır.

Erzen’in kitabında ortaya koyduğu metodu, bu çalışmanın önceki bölümlerinde dünya ve Türkiye literatüründe değişen metodun temel iki parametresi olarak ortaya konulan; birincisi fenomenin kavranışı ve temsilindeki değişimin etkisi, ikincisi ise batı merkezli oryantalist bakış açısındaki değişimin etkisi üzerinden değerlendirmek gerekirse öncelikle;

- Mimar Sinan’ın mimarlık ürünlerini, birer fenomen olarak gündelik yaşam deneyimlerine açılan yapılar şeklinde ele alan Erzen’in, bu bağlamda yapıların kentsel mekânın bir parçası olarak ve tekil yapı ölçeğinde bütüncül duyuşsal ve algıya dönük deneyimini yapıyı oluşturan öğelerin biçimsel, strüktürel ve mekânsal nitelikleri üzerinden okuduğu görülmektedir.
- Yaşantıyı ve deneyimi içeren fenomenolojik bir okuma yapan Erzen, Osmanlı’nın Sinan’ın baş mimarlığı dönemindeki kentsel ve kamusal mekân kavrayışı, siyasi, dini ve toplumsal yapısı, sanatsal ve estetik kaygıları içerisinde, kısacası kendi bağlamı içerisinde İstanbul’u ve Sinan’ı değerlendirerek, mimarlık tarihi yazım yöntemini anakronizme düşme yanılgısından kurtarmış olur.
- Erzen İstanbul’u ve Sinan’ı döneminin bağlamı içerisinde ele alarak, Sinan’ın mimarlığını ne Avrupa merkezli oryantalist İslam mimarlığı kavrayışı altında inceleme yanılgısına düşmüş olur ne de Batı mimarlığının bir kopyası veya taklidi olarak ele almış olur.

Yapılan tartışma sonucunda görüldüğü üzere, Mimar Sinan’ı bulunduğu yerin ve çağının kavrayışı dışında zaman üstü bir deha olarak tanımlamak ve yapılarını hala geleneksel tarih

---

yaklaşımdan “*kavram ve bilgilerimizin nihai kaynağının deneyim olduğunu ileri süren*” “*içerik deneyimciliği*” (Cevizci, 2015), Erzen’in Sinan yapılarına dair inceleme yöntemiyle ilişkilendirilebilir.

yazımı yöntemleriyle tekil yapılar üzerinden, içerisinde bulunduğu bağlamdan ve diğer disiplinlerden bağımsız olarak yalnızca mimarlık disiplini kapsamında değerlendirmek mümkün değildir. Sinan'ın mimarlık pratiğinin çağdaş bir çözümlemesi ancak döneminin toplumsal, kültürel, siyasal verileri ile bir arada, katmanlı ve bütüncül bir okuma üzerinden gerçekleştirilebilir. Bu doğrultuda toplumu oluşturan bireylerin kente ve yapıya dair deneyime ve algıya dayalı kavrayışları üzerinden, mimarlığın sosyal bilimler ve felsefe ile kurduğu ilişkinin de yadsınamaz bir gerçek olduğu sonucu çıkarılabilir.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yirmi birinci yüzyılın çağdaş koşulları içerisinde dünyada ve ülkemizde her türlü sanatsal ve bilimsel faaliyette disiplinlere ayrılma durumu giderek artmakta ancak bu farklı disiplinler arasındaki sınırlar giderek daha muğlak hale gelmektedir. Birbirinden ayrılan sanat, mimarlık, zanaat, teknik, tarih gibi disiplinler, özellikle yirminci yüzyıldan itibaren, antik kökeninde olduğu gibi yeniden iç içe geçmeye başlamıştır. Ancak bu iç içe geçiş sınırların muğlaklaşması ve çalışma alanlarının kesişimlerinin ortaya çıkarılması şeklindeki karşılığını, bu defa teknolojinin, küresel yaşam biçiminin çok yönlü etkisi aracılığı ile bulmaktadır. Böyle bir sosyal ve kültürel ortam içerisinde yazılan Erzen'in *Mimar Sinan: Estetik bir Analiz* adlı kitabı üretildiği bu bağlamda değerlendirildiğinde, fenomenoloji ve estetiğe dayalı felsefe temelli okuma yöntemlerini mimarlığın biçimsel, teknik ve mekânsal okumasıyla buluşturan eleştirel ve disiplinler arası yaklaşımıyla çağdaş mimarlık tarihi yazımı için örnek teşkil edebilecek bir metot ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda Erzen'in Mimar Sinan mimarlığı özelinde gerçekleştirdiği bu çok boyutlu okumanın çağdaş mimarlık tarihi yazımı metodolojisine dair nitelikli ve özgün bir örnek olduğu vurgulanmalıdır. Erzen'in bu özgün yaklaşımının çalışma kapsamında da irdelendiği üzere Andrew Leach'in mimarlık tarihçiliği çerçevesinde geçmişi örgütlemek üzere tanımladığı altı yaklaşımdan biri olan, mimarlık tarihi yazımının eleştirel bir anlayışla disiplinler arası bir biçimde ele aldığı *tema ve analogi* yaklaşımının paralelinde okunabildiği ve sonuç olarak bu post-fenomenolojik okumanın mimarlık tarihi metodolojisine sunduğu alternatif potansiyellerin mimarlığın kuramsal ve pratik alanda algılanışına ve üretimine dair dönüşen kavrayışla birlikte sürekli olarak kendini yenileyen, eleştirel ve disiplinler arası yeni arayışların da yolunu açabileceği görülmektedir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu makalenin ön çalışması Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Doktora Programı kapsamında “Mimarlık Tarihi Yazımında Metodoloji” dersi çerçevesinde üretilmiştir.

KAYNAKLAR

- Aydınlı, S., 2002. Epistemolojik Açıdan Mekân Yorumu. İçinde: A. Şentürer, Ş. Ural, A. Atasoy (Ed.), Mimarlık ve Felsefe, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, ss. 40-51.
- Bozdoğan, S., 2015. *Modernizm ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*. Metis Yayıncılık, İstanbul, dördüncü basım, 367 s.
- Bozdoğan, S., 1999. Architectural History in Professional Education: Reflections on Postcolonial Challenges to The Modern Survey. *Journal of Architectural Education* 52(4): 207-215.
- Cevizci, A. 2015. *Felsefe Sözlüğü*. Say Yayınları, İstanbul, 535 s.
- Ching, F., Jarzombek, M., Prakash, V., 2007. *A Global History of Architecture*. N.Y: John Wiley & Sons Inc.
- Direk, Z., 2012. *Çağdaş Felsefe-II. Anadolu Üniversitesi Yayını*, Eskişehir, 101 s.
- Erzen, J. N., 2005. *Mimar Sinan: Estetik Bir Analiz*. Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, İstanbul, 153 s.
- Kavas, K. R., 2018. Rereading The Definition and Potentials of Architectural History Through Changing Relations Between Architecture, History and Art History. In: Innovation and Global Issues in Social Sciences Congress Book, ss. 558-567.
- Kostof, S., 1985. *A History of Architecture, Settings and Rituals*. N.Y. Oxford. Oxford Univ. Press.
- Kök, E., 2015. Cumhuriyet Döneminde Ayasofya Yazarlığı: Sanat Tarihi Literatürü Bağlamında Bir İnceleme. *Sanat Tarihi Dergisi* XXIV (1). ss. 53-71.
- Leach, A., 2015. *Mimarlık Tarihi Nedir?* (Çev.) Doğan, H., İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Minor, V. H., 2013. *Sanat Tarihinin Tarihi* (Çev.) Soydemir, C. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Morkoç, S. B., 2009. Sinan Historiyografisine Global Bir Bakış. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, ss. 81-92.
- Mülayim, S., 2004. *İslam Sanatı, Büyük Bildirimin Göstergeleri*. Ankara: İSAM.
- Necipoglu, G., 2017. *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu’nda Mimari Kültür*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Norberg-Schulz, C. 1980. *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizolli.
- Payne, A., 1999. Architectural History and The History of Art: A Suspended Dialog. *The Journal of Society of Architectural Historians* 58(3): 292-299.
- Tanyeli, U., 1987. "İslam Mimarlığı" Kavramına Eleştirel Bir Bakış. *Mimarlık Dergisi* 1987(226): 52-54.
- Tanyeli, U., 2005. Mitos Kurmaktan Mitos Çözümlemeye Sinan Historiyografisi. İçinde: *Mimar Sinan: Estetik Bir Analiz*. Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, İstanbul, ss. I-V.
- Tanyeli, U., 2008. Sinanı ve Mimarlığını Nasıl Yorumlamalı? *Ege Mimarlık* 2008(3): 16-21.
- Tanyeli, U., 2018. Mimarlık Tarihinin İcadı Mimarlığın İcadıdır ya da Mimarlığı Tarih Yazımı mı İmal Eder? *Arredemento Mimarlık Tasarım Kültürü Dergisi* 2018/06: 72-95.